

ישיבות ובתי מדרשות

עורך: עמנואל אטקס

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל
מרכז דינור לחקר תולדות ישראל, האוניברסיטה העברית בירושלים

ישיבות ובתי מדרשות

ישיבות ובתי מדרשות

עורך

עמנואל אטקס

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל
מרכז דינור לחקר תולדות ישראל, האוניברסיטה העברית בירושלים
ירושלים

מרכז דינור – המערכת המדעית
פרופ' עמנואל אטקס (יו"ר), פרופ' ישראל ברטל, ד"ר מיכאל סילבר
מרכז המערכת: רות רוה

מרכז זלמן שזר – המערכת המדעית
פרופ' ירחמיאל כהן (יו"ר), פרופ' דוד אסף, מר צבי יקותיאל, פרופ' ג'רמי כהן,
פרופ' גדעון פוקס, פרופ' שמואל פיינר, ד"ר אמנון רז-קרקוצקין
מרכז המערכת: מעין אבינרי-רבהון

עריכה לשונית והתקנה: ורדה לנרד
מפתחות: אוריאל גלמן
הפקה והבאה לדפוס: יחזקאל חובב

ספר זה יוצא לאור בסיוע
בית שלום עליכם, תל אביב

משרד המדע, התרבות והספורט – מינהל התרבות והאמנויות

מסת"ב 1-219-227-965

מספר קטלוגי 538-185

© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

ולמרכז דינור לחקר תולדות ישראל, תשס"ז

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או מכני,
לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.

סדר ועימוד: מרכז זלמן שזר

לוחות: מכון האופסט שלמה נתן; הדפסה: דפוס גרפית בע"מ

כולם בירושלים

לפרופסור מרדכי ברזילאי

תוכן העניינים

9	פתח דבר	עמנואל אטקס
19	בתי מדרשות בבבל לפני חתימת המשנה	אהרן אופנהיימר
	ישיבות בבל ובתי דין פרסיים בתקופה האמוראית	יעקב אלמן
31	והבתר־אמוראית	
57	קווים לאופייה של הישיבה הספרדית בתקופה המוסלמית	אברהם גרוסמן
	מקבילים שאינם נפגשים: ישיבות בעלי התוספות והסביבה	ישראל מ' תא־שמע
75	האקדמית בצרפת במאה השתי־עשרה והשלוש־עשרה	
	בין ישיבות בעלי התוספות לבתי מדרשות אחרים באשכנז	אפרים קנרפוגל
85	בימי הביניים	
	חכמי הישיבה כאישיות קולקטיבית בקהילות המזרח התיכון	צבי זוהר
109	משלהי המאה השש־עשרה עד ראשית המאה העשרים	
	'עיר של תורה' – תורה ולימודה במרחב העירוני הליטאי	מרדכי זלקין
131	במאה התשע־עשרה	
	בית המדרש בגליציה במאה התשע־עשרה כמוסד לטיפול	חיים גרטנר
163	תלמידי חכמים	
	ישיבת 'עץ חיים' בירושלים בזמנו של משה נחמיה כהניו	יוסף שלמון
187	(1866–1887)	
199	הקמתם של בתי מדרש לרבנים בגרמניה – מבט השוואתי	מיכאל מאיר
209	סמכות ואוטונומיה – ראש הישיבה הליטאית ותלמידיו	עמנואל אטקס
	גדלות האדם והקטנתו: תמורות בשיטת המוסר של	בנימין בראון
243	ישיבת סלובודקה	
	העתקת הישיבה הליטאית לארץ־ישראל: סיפורן של שתי	שלמה טיקוצ'נסקי
273	ישיבות בישראל – 'חברון' ו'פוניבז'	
315	ביצור מעמדה של התורה במשנת החזון איש	חנה קהת
	ייסודה של ישיבת 'תומכי תמימים' והשפעתה על תנועת	נפתלי בראור
357	חב"ד	

	נפתלי לבנטל	לחבר עולמות – נגלה ונסתר, לימוד ומעשה: ישיבתו של האדמו"ר האחרון של חב"ד, '770' וסניפיה
369		
	אהרן (אלן) נדלר	הסינתזה בחסידות סלונים בין חסידות ללימוד תורה בנוסח המתנגדים
395		
	שאול פרבר	מינויו של הרב יוסף דב סלובייצ'יק לראש ישיבת ר' יצחק אלחנן והגעתה של האורתודוקסייה האמריקנית לפרקה
417		
	מנחם פרידמן	'על הנסים' – פריחתו של 'עולם התורה' (הישיבות והכוללים) בישראל
431		
	תמר רוס	'שמע בני מוסר אביך ואל תיטוש תורת אמך': המהפכה התורנית של הנשים
443		
	מפתחות	
465		
476	רשימת המשתתפים	

פתח דבר

עמנואל אטקס

בקובץ שלפנינו מכונסים מאמרים שהורתם ולידתם בכנס על תולדות הישיבה שהתקיים ביזמה משותפת של מרכז שזר לתולדות ישראל ומרכז דינור לחקר תולדות ישראל בחורף של שנת תשס"ד (ינואר 2004). הכנס הוקדש לכבודו של פרופסור מרדכי ברויאר לרגל הופעת ספרו 'אוהלי תורה – הישיבה תבניתה ותולדותיה' (ירושלים תשס"ד). אף קובץ מאמרים זה מוקדש לכבודו של פרופסור ברויאר.

בספרו החשוב 'אוהלי תורה' מעמיד ברויאר תיאור היסטורי מקיף וניתוח מבני מעמיק של מוסד הישיבה באלף השנים האחרונות. מאליו ברור שחיבור מסכם מעין זה, אף שהוא מתבסס על מספר עצום של פרטים, נוטה לשרטט את קווי המתאר הכלליים והאופייניים של מוסד הישיבה בגלגוליו השונים. לעומת זאת, המאמרים המקובצים כאן בוחנים, כל אחד על פי דרכו, היבטים מובחנים שונים מתוך המכלול. מיקוד הדיון בסוגיות מצומצמות ומוגדרות מאפשר ללבן סוגיות אלו בפירוט ובהרחבה שאינם בגדר האפשר בחיבור מסכם ובכך גלומה התרומה המיוחדת של הקובץ הזה.

מן הבחינה הכרונולוגית נפרשים המאמרים הכלולים בקובץ על פני תקופה של כאלפיים שנה: מאז ישיבות התנאים בבבל ועד 'לחברת הלומדים' החרדית ולמדרשות ללימוד תורה של נשים בימינו אלה. מצד התוכן כולל הקובץ דיון במגוון רחב של סוגיות. מקצתן נושאות אופי היסטורי מובהק, כגון: מאימתי התקיימו ישיבות של תנאים בבבל? מה היה יחסם של אמוראי בבל לבתי הדין הפרסיים? האם התקיימו באשכנז מוסדות לימוד תורה נוספים לצדן של ישיבות בעלי התוספות? בכמה מאמרים בולטת הנטייה לדיון בעל אופי טיפולוגי-השוואתי. במאמרים אלה נבחנות שאלות כגון מה בין הישיבות בספרד המוסלמית לישיבות אשכנז בימי הביניים? מה היו קווי הדמיון ומה היו ההבדלים בין ישיבות בעלי התוספות בצרפת ובין מוסדות אקדמיים נוצריים בני הזמן והמקום? לקבוצת מאמרים זו שייך גם הדיון המשווה בין בתי המדרש לרבנים בגרמניה שהיו קשורים לורמים הדתיים השונים שפעלו שם במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה. מקצת המאמרים קוראים תיגר על הדימוי הרווח בנוגע למוסדות לימוד התורה ומבקשים להעמידו על דיוקו. מעין אלה הם המאמרים החושפים את התפקיד המכריע שמילאו בתי המדרש המקומיים לצדן של הישיבות. מאמרים אחדים עוסקים

בהיבטים רעיוניים של עולם הישיבה. לסוג זה שייכים הדיון במשנתו החינוכית של הרב נתן צבי פינקל והדיון במשנתו של החזון איש.

כללו של דבר, הקובץ מציע דיון מחקרי במגוון רחב של סוגיות בתחום ההיסטוריה של הישיבה מראשיתה ועד ימינו אלה. ואולם, מאליו ברור שקובץ מעין זה איננו מתיימר כלל למצות את הנושא והוא מותיר בקעה רחבה ופתוחה המזמינה חוקרים להתגדר בה וליזום מהלכים נוספים בחקר תולדות הישיבה.

אפנה עתה לתיאור קצר של כל אחד מן המאמרים הכלולים בקובץ.

שני מאמרים מוקדשים לעת העתיקה – מאמרו של אהרן אופנהיימר 'בתי מדרשות בבבל לפני חתימת המשנה' ומאמרו של יעקב אלמן 'ישיבות בבבל ובתי דין פרסיים בתקופה האמוראית והבתראמוראית'. אהרן אופנהיימר פותח את מאמרו בקביעה, 'שישיבות בבבל פעלו בעצמה מרשימה ובמתכונת מסודרת כבר בדור הראשון של אמוראי בבבל [...] ועל כן] קשה להניח שמוסד חדש כזה הצליח להתמסד במהירות ובעצמה ללא תשתית קודמת, ומסתבר שניצניהן של הישיבות הופיעו כבר קודם לכן'. המאמר מוקדש אפוא לשחזור ראשיתם של בתי המדרש שפעלו בבבל בתקופת המשנה. אופנהיימר מרכז ובוחן את העדויות שנשתמרו לגבי שלושה מרכזים: נציבין, נהרדעא והוצל ומסיק שבמקומות אלו אכן התקיימו בתי מדרש שנוסדו על ידי חכמים שירדו מארץ־ישראל לבבל. בתי מדרש אלה הם ששימשו תשתית לישיבות בבבל בתקופת התלמוד.

יעקב אלמן דן במערכת היחסים המורכבת שהתקיימה בין בתי הדין של אמוראי בבבל ובין בתי המשפט של השלטונות הפרסיים. המחבר בוחן סוגיה זו בעזרת ניתוח סוגיות אחדות בתלמוד הבבלי והשוואתן לקודקס החוקים הפרסי. במרכז דיונו עומדת דמותו של רב נחמן, מי ששימש כדיין והיה מקורב לחוגו של ראש הגולה ולמערכת השלטונית הפרסית בימיו. ואלה אחדות מן השאלות העולות לדיון במאמר: עד כמה היו אמוראי בבבל בקיאים בפרטי החוק הפרסי? באיזו מידה הושפעו ממנו או הגיבו עליו? ומה היה יחסם של יהודי בבבל למערכת המשפט הכללית?

מיעוט המקורות הנוגעים לישיבה בספרד המוסלמית ואופיים הרזה מסביר את העובדה ששישיבה זו טרם נחקרה. את החלל הזה מנסה אברהם גרוסמן למלא במאמרו 'קווים לאופייה של הישיבה הספרדית בתקופה המוסלמית'. גרוסמן משרטט תמונה המקיפה בין השאר את מעמד ראשי הישיבה, סדרי הלימוד ותכניו, האווירה בישיבה והיחסים בין מורים לתלמידים. במהלך הדיון חוזר גרוסמן ומשווה בין הישיבה בספרד המוסלמית ובין הישיבה באשכנז באותה תקופה. מתברר שההבדלים בין שני המוסדות היו רבים ובולטים. כך, למשל, בישיבות אשכנז עודדו את התלמידים להתנצח עם רבותיהם ואילו בספרד המוסלמית היו התלמידים מצופים לאמץ את השקפת רבותיהם. את מקורו של ההבדל הזה והבדלים אחרים כיוצא בו תולה גרוסמן בעובדה שהישיבה

בספרד המוסלמית הושפעה מן הדגם של ישיבות הגאונים בבבל. מאפיין נוסף של הישיבה הספרדית הוא ההשכלה הכללית הרחבה של חכמי הישיבה. זו כללה, בין השאר, ידיעה בתחומי הפילוסופיה והספרות הערבית. השכלה מעין זו לא מצאנו אצל חכמי התורה באשכנז.

בחינה השוואתית של ישיבות בעלי התוספות, מכאן, ושל הסביבה האקדמית בצרפת, מכאן, מציע מאמרו של ישראל תא-שמע. ביסוד המאמר עומדת ההנחה כי בין שתי תופעות אלו הייתה 'הקבלה מרחיקת לכת ועמוקה'. עם זאת, תא-שמע סבור שאין מדובר כאן 'ביחסים שבין משפיע למושפע, אלא בתופעה תרבותית מקבילה'. את הביטוי העיקרי של הקבלה זו הוא מוצא במרכזיותו של הוויכוח הדיאלקטי, זה שהיה מקובל באותו פרק זמן ובאותו אזור גאוגרפי עצמו הן בישיבות של בעלי התוספות הן בבתי המדרש הנוצריים. ואולם את עיקר הדיון מקדיש תא-שמע להבדל המהותי בין שתי התופעות: הוויכוח הדיאלקטי בבתי המדרש הנוצריים התנהל על יסוד ההנחה שהשאלות התאולוגיות העומדות לוויכוח כבר הוכרעו על ידי המוסדות המוסמכים לכך בכנסייה. ואילו הוויכוח של בעלי התוספות לעולם איננו מוכרע. מהבדל מהותי זה נובעים ומשתלשלים הבדלים נוספים, שעליהם עומד תא-שמע בהמשך המאמר.

מוסדות התורה באשכנז של ימי הביניים הם נושא מאמרו של אפרים קנרפוגל. בעיקרו של דבר הוא מבקש לעמוד על ההבדלים בין בתי המדרש של בעלי התוספות ובין בתי מדרש אחרים שפעלו באשכנז באותה תקופה. חלקו הראשון של המאמר מוקדש לשרטוט הדיוקן של ישיבות בעלי התוספות תוך שימת לב לגודלן. כמו כן מצביע קנרפוגל על ההבדל בין גרמניה לצפון צרפת: בגרמניה תפקדה הישיבה בעיקר כבית דין ואילו בצפון צרפת ההוראה עמדה במרכז. חלקו השני של המאמר משרטט קווים לדמותם של בתי מדרש שלא נמנו עם ישיבות בעלי התוספות. מתברר שבתי מדרש אלה היו דומים מבחינות שונות לישיבות בעלי התוספות, אלא שהלומדים בהם לא היו שותפים ליצירת התוספות. בחלקו האחרון של המאמר דן קנרפוגל במה שניתן לכנות 'חינוך מבוגרים' באשכנז, היינו דפוסי לימוד תורה שנועדו למי שלא נמנו עם שכבת תלמידי החכמים.

המושג 'ישיבה' משמש אותנו בדרך כלל ככינוי למוסד המכנס תלמידים צעירים המבקשים לקנות תורה מפי רב או רבנים. ואולם, לצדן של הישיבות מן הסוג הזה התקיימו בתקופות ובמקומות שונים גם ישיבות ובתי מדרשות של חכמים, היינו מוסדות שישבו בהם חבורות של חכמי תורה בוגרים שעשו שנים רבות בלימוד משותף ואגב כך היו מעורבים גם בעסקי הציבור. לישיבות מן הסוג הזה, שפעלו בארצות הים התיכון משלהי המאה השש-עשרה ועד לראשית המאה העשרים, מוקדש מאמרו של צבי זוהר. עיקר עניינו של המאמר לתאר את תפקודם של חכמי הישיבה כ'אישיות קולקטיבית' בשלושה תחומים: המשפטי, ההלכתי והאינטלקטואלי. זוהר מביא דוגמאות רבות

הממחישות את פעולת חכמי הישיבה כקולקטיב. זוהר חותם את מאמרו בטענה ש'הגברת המודעות לתפיסת חכמי הישיבה כאישיות קולקטיבית [...] עשויה לקדם חשיבה ומחקר על הדרכים שבהן מתפקד קולקטיב אנושי מעין זה – קולקטיב שהוא חלק אינטגרלי של המסורת התרבותית-הדתית היהודית'.

במאמרו "עיר של תורה" – תורה ולימודה במרחב העירוני הליטאי במאה התשע-עשרה, קורא מרדכי זלקין תיגר על התפיסה הרווחת בדבר מעמדן של 'ישיבות ליטא' כמוסדות לימוד התורה העיקריים במרחב הליטאי במהלך המאה התשע-עשרה. כנגד תפיסה זו זלקין מצביע על מערכת לימוד תורה קהילתית, היינו בתי מדרש וישיבות מקומיים, כמוסדות שבין כותליהם התנהלה במשך המאה התשע-עשרה פעילות ערה ורחבת היקף של לימוד תורה. יתרה מזו, רבים מגדולי הרבנים הליטאיים במאה התשע-עשרה קנו את תורתם דווקא במוסדות המקומיים למיניהם. עיקר המאמר נועד אפוא להוכיח את הטענה 'שלמרות יוקרתן הרבה והחותם שטבעו הן על עולם התורה בן הזמן והן בזיכרון הקולקטיבי, הישיבות העל-קהילתיות לא החליפו את המעורר הקלסי של מוסדות לימוד התורה במרחב הליטאי, אלא היו לכל אורך המאה התשע-עשרה רק מרכיב אחד במכלול רחב ומגוון של מוסדות לימוד בעלי אופי ארגוני שונה, שנועדו לציבורים שונים'. בבקשו להוכיח טענה זו פורש זלקין יריעה רחבה של מקורות המשקפים פעילות ערה של מוסדות לימוד מקומיים. בסוף המאמר תודה זלקין על הסיבות לעובדה שככל שמדובר בזיכרון הקולקטיבי האפילו ישיבות ליטא המפורסמות על מוסדות הלימוד המקומיים.

הדימוי הרווח של לימוד תורה במזרח אירופה קשור למוסד הישיבה. אלא שלאמתו של דבר, חלק נכבד מן הפעילות הלימודית התרחשה דווקא בתי המדרש הקהילתיים. ואם כך היו פני הדברים בליטא, שהתפרסמה בישיבותיה, על אחת כמה וכמה בגליציה של המאה התשע-עשרה, שלא היו בה ישיבות כלל. לסוגיה זו נדרש מאמרו של חיים גרטנר. המאמר פותח באפיון הטיפוסים השונים של בתי מדרש שפעלו בגליציה במאה התשע-עשרה. בהמשכו דן המחבר בתפקיד שמילא בית המדרש בהתמודדות עם המודרנה. מתברר שבגליציה התקיימו הלמדנות וההשכלה זו בצד זו תוך זיקת גומלין. אגב כך תפס בית המדרש מקום חשוב גם בעולמם של חוגים חסידיים. חלקו האחרון של המאמר מתרכז בשני בתי מדרש מסוימים כמקרי מבחן, האחד שראה את ייעודו בטיפול למדנים והשני שפעל להכשרת פוסקי הלכה. לקראת סוף המאמר מעורר גרטנר את השאלה 'האם עיקר החידוש בעולם הלמדנות במאה התשע-עשרה התרחש בגבולות הישיבה הממוסדת, או שמא לא פחות מכך – בגבולות בית המדרש הלא ממוסד?' השקפתו בשאלה זו נרמזת במשפט הבא: 'בחירת חלקם של בוגרי בתי המדרש בקרב הפוסקים הבולטים ובקהל רבני הקהילות הרחב, וכן בדיקה היכן חוברו החיבורים הפלפוליים וההלכתיים הקנוניים של המאה התשע-עשרה [...] עשויה

להעצים את תפקידו של בית המדרש בתולדות הלמדנות והרבנות במזרח אירופה בעת החדשה'.

על ישיבת עץ חיים בירושלים בהנהגתו של ר' משה נחמיה כהניו כותב יוסף שלמון. בחלק הראשון של המאמר מוצג דיוקן ביוגרפי של הרב כהניו אך עיקר המאמר מוקדש לשרטוט קווים לדמותה של הישיבה בשני העשורים שהרב כהניו עמד בראשה (1866–1887). במהלך הדיון מצביע שלמון על קווי הדמיון והשוני בין ישיבת עץ חיים בירושלים ובין הישיבה הנושאת אותו שם בליטא, הלוא היא ישיבת וולוז'ין. סוגיה ששלמון מרבה לדון בה היא יחסו של הרב כהניו להשכלה. מתברר כי בעוד שכלפי חוץ היה הרב כהניו שותף לרבנים הירושלמים, שיצאו חוצץ נגד הניסיונות לייסד מוסדות חינוך מודרניים בירושלים, הרי בין כותלי הישיבה הוא עודד את התלמידים לעסוק בספרי השכלה. בחלק המסכם של המאמר יוצא שלמון כנגד הדימוי שנוצר כאילו ישיבות היישוב הישן בירושלים לא הוציאו מתוכן גדולי תורה והוא מונה שורה של רבנים חשובים שקנו את תורתם בישיבות אלה.

התעצמות תהליכי המודרניזציה והחילון במהלך המאה התשע-עשרה נתנה את אותותיה גם בדמותם של מוסדות התורה. בחוגים שונים של החברה היהודית באירופה בשלהי ההכרה שהישיבה ובית המדרש המסורתיים אינם הולמים עוד את צורכי הדור וכי דרוש סוג חדש של מוסד לטיפוח אליטה רבנית: בית מדרש לרבנים. בשונה מן הישיבה המסורתית, שהתבססה על האידאל של 'תורה לשמה', היה זה מוסד שהן מטרתו המוצהרת הן תכנית הלימודים שנהגה בו נועדו להכשיר רבנים. מאפיין מרכזי נוסף של בית המדרש לרבנים הוא החריגה, במידה זו או אחרת, מד' אמות של הלכה והשילוב של מקצועות לימוד נוספים בתכנית הלימודים. ההכרה בצורך לטפח רבנים מסוג חדש חצתה את גבולות הזרמים השונים ביהדות. ביטוי לכך יש בעובדה שבמחצית השנייה של המאה התשע-עשרה נוסדו בגרמניה שלושה מוסדות: בית המדרש היהודי התאולוגי (ברסלאו 1854), מוסד שבראשו עמד ר' זכריה פרנקל מייסדו ומנהיגו של הזרם ההיסטורי-פוזיטיווי; בית הספר הגבוה למדעי היהדות מייסודו של הזרם הרפורמי (ברלין 1872); ובית המדרש לרבנים של היהדות האורתודוקסית בהנהגתו של הרב עזריאל הילדסהיימר (ברלין 1873). לדיון השוואתי בין שלושה מוסדות אלה מוקדש מאמרו של מיכאל מאיר. בין השאר בוחן מאיר את המטרות של המוסדות הללו, את תכנית הלימודים שלהם ואת יחסם להשכלה כללית. מתברר שבית המדרש של פרנקל והילדסהיימר, אף שנבדלו זה מזה, אימצו לעצמם מאפיינים של הישיבה המסורתית. משותף להם היה גם המאמץ להעניק לרבנים לעתיד את הכלים הדרושים כדי להתמודד עם הביקורת על היהדות המסורתית שרווחה אז באוניברסיטאות; ואילו בית הספר הגבוה למדעי היהדות ביקש להידמות לפקולטה אוניברסיטאית, ובצד המטרה של הכשרת רבנים ראה את ייעודו גם בגילוי תרומתה של היהדות להתפתחות התרבות הכללית.

הקובץ ישיבות ובתי מדרשות כולל עשרים מאמרים, העוסקים בתולדותיהם של מוסדות לימוד התורה. מן הבחינה הכרונולוגית, נפרשים המאמרים על פני תקופה של כאלפיים שנה: מאז ישיבות התנאים בבבל ועד ל'חברת הלומדים' החרדית ולמדרשות ללימוד תורה של נשים בימינו אלה.

ישיבות ובתי מדרשות כולל דיון במגוון רחב של סוגיות. מקצת המאמרים נושאים אופי היסטורי מובהק, כגון: מאימתי התקיימו ישיבות של תנאים בבבל? מה היה יחסם של אמוראי בבל לבתי הדין הפרסיים? האם התקיימו באשכנז מוסדות לימוד תורה נוספים לצדן של ישיבות בעלי התוספות? בכמה מאמרים בולטת הנטייה לדיון בעל אופי טיפולוגי-השוואתי. בכלל דיון זה נבחנות שאלות כגון: מה בין הישיבות בספרד המוסלמית לישיבות אשכנז בימי הביניים? מה היו קווי הדמיון ומה היו ההבדלים בין ישיבות בעלי התוספות בצרפת ובין מוסדות אקדמיים נוצריים בני הזמן והמקום? במה נבדלו זה מזה בתי המדרש לרבנים שפעלו בגרמניה במחצית השנייה של המאה התשע-עשרה?

ישיבות ובתי מדרשות כולל גם מאמרים הקוראים תיגר על הדימוי הרווח של מוסדות לימוד התורה ומבקשים להעמידו על דיוקו. מעין אלה הם המאמרים החושפים את התפקיד המכריע שמילאו בתי המדרש המקומיים לצדן של הישיבות. מאמרים אחדים עוסקים בהיבטים רעיוניים של עולם הישיבה. לסוג זה שייכים הדיון במשנתו החינוכית של הרב נתן צבי פינקל והדיון במשנתו של החזון איש. הקובץ שלפנינו מציע דיון מחקרי במגוון רחב של סוגיות מתחום ההיסטוריה של הישיבה מראשיתה ועד ימינו אלה.

0 01850000538 8

דאנאקוד 185-538

מחיר קטלוגי 104 ש"ח

עיצוב עטיפה: סטודיו מירה קידר / ניבה קידר